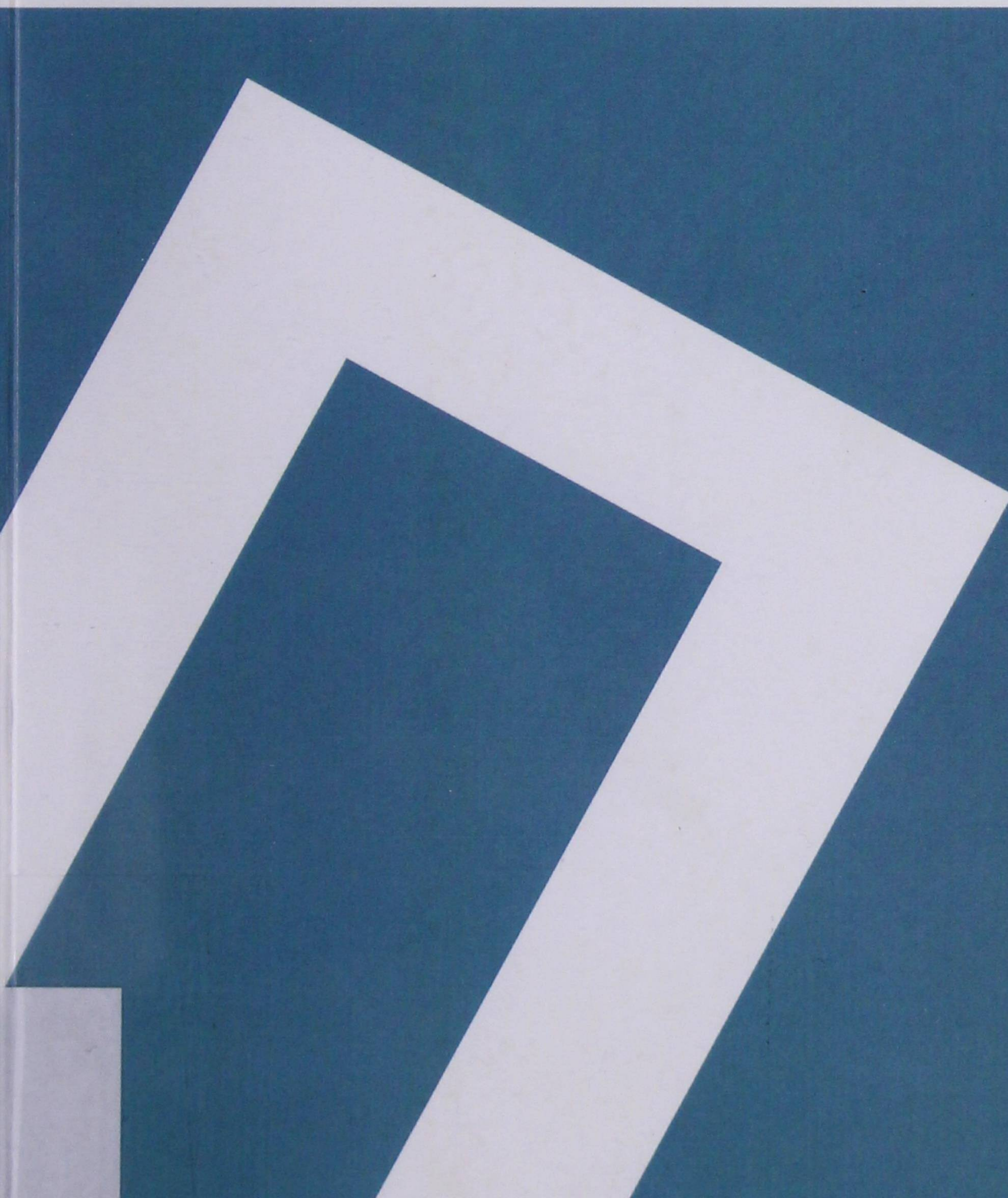

Βασίλης Νιτσιάκος

ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ

Μια κριτική εισαγωγή στη Λαογραφία

2η έκδοση

Ο Βασίλης Νιτσιάκος γεννήθηκε στην Αετομηλίτσα Ιωαννίνων το 1958. Σπούδασε Φιλολογία, Λαογραφία και Κοινωνική Ανθρωπολογία στα Πανεπιστήμια Ιωαννίνων, Leeds και Cambridge με υποτροφίες του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών, της Ακαδημίας Αθηνών και του King's College Cambridge. Το 1985 αναγορεύτηκε Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Cambridge. Από το 1989 διδάσκει στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, όπου σήμερα κατέχει θέση καθηγητή της Κοινωνικής Λαογραφίας. Κατά τα έτη 1994-98 υπήρξε επιστημονικός συνεργάτης του Πανεπιστημίου του Cambridge. Από το 2006 διευθύνει το Διεθνές Σεμινάριο Ανθρωπολογία, Εθνογραφία και Συγκριτική Λαογραφία των Βαλκανίων, που εδρεύει στην Κόνιτσα.

Έχει εκδώσει τα βιβλία: *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές* (Οδυσσέας 1991), *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της μακράς διάρκειας* (Πλέθρον 1995), *Λαογραφικά ετερόκλητα* (Οδυσσέας 1997), *Τα ποτάμια της Ηπείρου. Δρόμοι των νερών, των ανθρώπων και των πολιτισμών* (Ν.Α.Ι. 2001 και Οδυσσέας 2004, σε συνεργασία), *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο* (Οδυσσέας 2003), *Μαρτυρίες Αλβανών μεταναστών* (Οδυσσέας 2003), *Η Κόνιτσα και τα χωριά της. Πολιτισμού ανατομή* (Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, σε συνεργασία) και *Στο σύνορο. «Μετανάστευση», σύνορα και ταυτότητες στην Αλβανο-ελληνική μεθόριο* (Οδυσσέας 2010). Το τελευταίο του βιβλίο κυκλοφορεί και στην αγγλική γλώσσα (LIT-Verlag 2010).

Έχει επιμεληθεί συλλογικούς τόμους, πρακτικά συνεδρίων και μουσικές εκδόσεις. Άρθρα του έχουν δημοσιευτεί σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά στην ελληνική, αγγλική, ιταλική, βουλγαρική και αλβανική γλώσσα.

Σχεδιασμός Εξωφύλλου: **k2design**

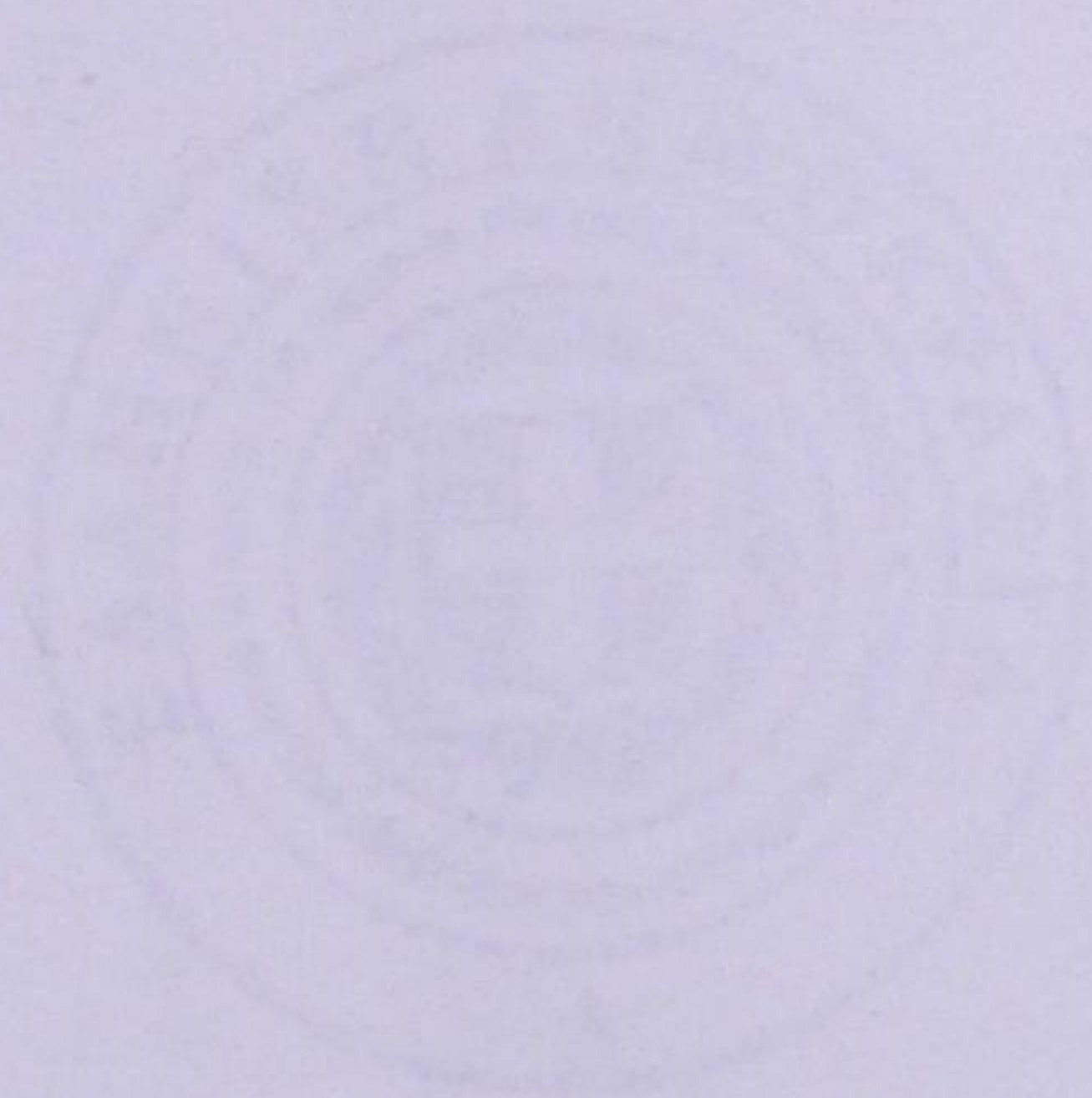
ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΤΣΙΑΚΟΣ

ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ

Μικροεπιχειρήσεις και μεσαίες επιχειρήσεις

Εκδόσεις 2004

Εκδόσεις 2004

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΠΕ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

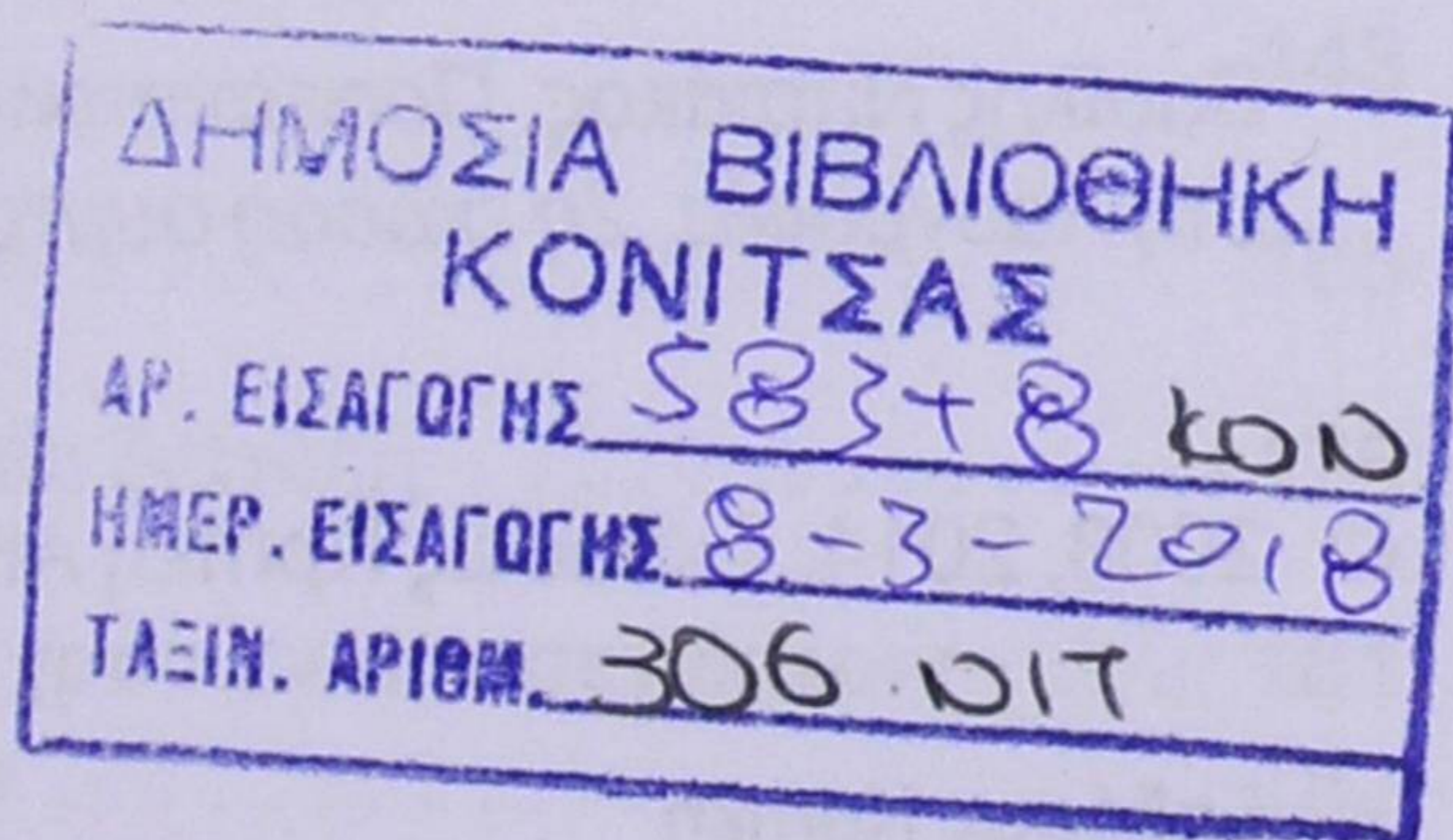
ΒΑΣΙΛΗΣ ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ

ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ

Μια κριτική εισαγωγή στη Λαογραφία

2η έκδοση

Συμπληρωμένη και βελτιωμένη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη, σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993 και τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975).

Το βιβλίο τυπώθηκε σε χαρτί
Ελεγχόμενης Καλλιέργειας Δέντρων (fsc)

1η έκδοση: Μάιος 2008

2η έκδοση: Σεπτέμβριος 2014

Βασίλης Νιτσιάκος, *Προσανατολισμοί – Μια κριτική εισαγωγή στη Λαογραφία*, 2η έκδοση συμπληρωμένη και βελτιωμένη

© 2008, 2014, Εκδόσεις Κριτική ΑΕ

Εκδόσεις Κριτική

Κεντρική διάθεση: Νευροκοπίου 8, 118 55 Αθήνα, τηλ.: 210 82 11 470

e-mail: biblia@kritiki.gr

www.kritiki.gr

ISBN 978-960-218-955-9

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Πρόλογος στη δεύτερη έκδοση	9
2. Πρόλογος στην πρώτη έκδοση	11
3. Περί ορισμών. Από τον Στ. Κυριακίδη στον Ν. Πολίτη και μετά	15
4. Ζητήματα θεωρίας. Η ταυτότητα της επιστήμης. Η σχέση της με την κοινωνική ανθρωπολογία	27
5. Μεθοδολογικά	53
6. Η πολιτική διάσταση. Η ακαδημαϊκή θεσμοθέτηση της λαογραφίας (1945-2000)	111
7. Η οικολογική διάσταση	127
8. Κριτικές. Ο διάλογος του Στ. Δαμιανάκου με τη λαογραφία	143
9. Το γνωστικό αντικείμενο	165
10. Μια απόπειρα για μια νέα διάταξη	175
11. Δύο παραδείγματα σύγχρονων προσεγγίσεων	181
α. Τόπος και κοινότητα	182
β. Χρόνος και κοινότητα	196
12. Επίλογος. Η λαογραφία στον 21ο αιώνα	221
Βιβλιογραφία	227
Ευρετήριο	237

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης του παρόντος βιβλίου υποσχεθήκαμε τη συμπλήρωση, βελτίωση και γενική ανανέωσή του. Η παρούσα δεύτερη έκδοση αποτελεί την εκπλήρωση ακριβώς αυτής της υπόσχεσης.

Στα χρόνια που κύλησαν από την πρώτη έκδοση (2008) συνέβησαν αρκετά πράγματα σε ερευνητικό, ακαδημαϊκό και εκδοτικό επίπεδο σε ό,τι αφορά τις λαογραφικές σπουδές. Το συγκεκριμένο βιβλίο δέχτηκε διάφορες κριτικές, οι οποίες, καθότι εποικοδομητικές, υπήρξαν καλοδεχούμενες και λήφθηκαν σοβαρά υπόψη για την επανέκδοσή του.

Η επιθυμητή για μένα ώσμωση της λαογραφίας με τις ανθρωπολογικές σπουδές προχώρησε επίσης, κι αυτό με χαροποιεί ιδιαίτερα, δεδομένου ότι ένας από τους στόχους του βιβλίου, όπως και της γενικότερης προσωπικής μου προσπάθειας, υπήρξε ακριβώς αυτό.

Ως προς την εκπαιδευτική του λειτουργία, ποτέ δεν θεωρήθηκε το βιβλίο αυτό «ευαγγέλιο», κάθε άλλο· άλλωστε δεν παρουσιάστηκε ως τυπική εισαγωγή, αλλά ως ένα απάνθισμα, μάλλον, κριτικών κειμένων, μια βάση για συζήτηση με

τους φοιτητές και αφετηρία για περαιτέρω βιβλιογραφικές, και όχι μόνο, αναζητήσεις.

Στην παρούσα έκδοση, στο πλαίσιο μιας μερικής αναδόμησης του συνολικού κειμένου, ενσωματώθηκε ένα εκτενές κεφάλαιο για τη μεθοδολογία, κάτι που έλειπε, παρότι ζητήματα μεθοδολογίας θίγονταν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Προστέθηκε ακόμα ένα κεφάλαιο για την πολιτική διάσταση ως προς τη θεσμοθέτηση της λαογραφίας. Οι υπόλοιπες παρεμβάσεις στο κείμενο είναι μικρές και αφορούν περαιτέρω διευκρινίσεις κάποιων σημείων, βελτιώσεις στη διατύπωση κάποιων άλλων και βιβλιογραφικές συμπληρώσεις.

Ελπίζω όλη αυτή η δουλειά να πιάσει τόπο και να αποτελέσει ένα πιο χρήσιμο εργαλείο για τους φοιτητές και τους νεότερους εν γένει επιστήμονες και ερευνητές.

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
15 Ιανουαρίου 2014

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Η συγγραφή μιας εισαγωγής σε μια επιστήμη, που απευθύνεται σε πρωτοετείς φοιτητές, δεν είναι εύκολη υπόθεση. Πρέπει να συνδυάσει κανείς την απλότητα και τη σαφήνεια της γραφής με την κριτική σκέψη, που έτσι κι αλλιώς πρέπει να διέπει ένα πανεπιστημιακό σύγγραμμα. Έτσι, ενώ διδάσκω πάνω από μια δεκαετία το συγκεκριμένο μάθημα, προσπαθώντας να μυήσω πρωτοετείς φοιτητές του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας αλλά και των άλλων τμημάτων της Φιλοσοφικής Σχολής στη λαογραφία, μου ήταν δύσκολο να αποφασίσω τη συγγραφή ενός εγχειριδίου. Διένειμα συνήθως στους φοιτητές τη *Θεωρία της ελληνικής λαογραφίας* της Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος (1978) και ενίοτε, πειραματιζόμενος, κάποιο άλλο βιβλίο, αλλά πάντοτε σε συνδυασμό με μια βασική βιβλιογραφία.

Δεν μπορώ να πω ότι έμεινα ευχαριστημένος. Για πολλούς λόγους. Ο βασικός είναι ότι τα διαθέσιμα βιβλία, όπως και το παραπάνω, είναι γραμμένα πολλά χρόνια πριν, και ως εκ τούτου η γνώση που προσφέρουν είναι σημαντική μεν αλλά δεν έχει ανανεωθεί με βάση τα νέα επιστημονικά δεδομέ-

να. Από την άλλη πλευρά έχω διαπιστώσει ότι κυκλοφορούν με διάφορους τρόπους στους κύκλους των φοιτητών χειρόγραφες «σημειώσεις» των παραδόσεών μου, από τις οποίες όσες έτυχε να πέσουν στα χέρια μου δεν είναι μόνο απαράδεκτες, είναι και επικίνδυνες. Αυτό το φαινόμενο, που τα τελευταία χρόνια προσλαμβάνει ανεξέλεγκτες διαστάσεις, με έκανε να επισπεύσω την από χρόνια απόφασή μου να εκδώσω μια *Εισαγωγή*.

Έχετε, λοιπόν, στα χέρια σας το αποτέλεσμα αυτής της απόφασης. Δεν πρόκειται σε καμιά περίπτωση για μια συμβατική εισαγωγή. Πρόκειται περισσότερο για μια συλλογή κριτικών δοκιμίων, που αναφέρονται στην ιστορική συγκρότηση της επιστήμης, στην ιστορία των ιδεών που κυριάρχησαν κατά καιρούς, στους ορισμούς του γνωστικού αντικειμένου και τους προσδιορισμούς βασικών εννοιών και κατηγοριών, στη σχέση της λαογραφίας με τις συγγενείς προς αυτήν επιστήμες, στις κριτικές που έχουν γίνει και τις ανάλογες απαντήσεις, στη συγκρότηση και τη διάταξη της υπό μελέτη ύλης, στις προοπτικές της επιστήμης στο πλαίσιο της διεπιστημονικότητας, που είναι το μεγάλο ζητούμενο της εποχής μας. Το βιβλίο συμπληρώνεται από δύο παραδείγματα σύγχρονων λαογραφικών προσεγγίσεων με ανθρωπολογικό προσανατολισμό, που προέρχονται από προσωπική επιτόπια και βιβλιογραφική έρευνα και έχουν δημοσιευτεί στο πρόσφατο παρελθόν (όπως και τα περισσότερα από τα υπόλοιπα κείμενα).

Εύχομαι η έκδοση αυτή να εκπληρώσει το σκοπό για τον οποίο γίνεται και κυρίως να αποδειχτεί ένα χρήσιμο βοήθημα, μια αφετηρία για περαιτέρω αναζητήσεις των φοιτητών. Εννοείται ότι στο μέλλον θα συμπληρώνεται και θα βελτιώνεται διαρκώς, αφού ούτε οι επιστήμες ούτε οι ιδέες παραμέ-

νουν στάσιμες. Το αντίθετο, η αρχή που διέπει την ύπαρξη και τη λειτουργία τους είναι η αρχή της συνεχούς κίνησης. Όπως έλεγε και ο Paul Feyerabend, «the only thing that does not inhibit progress is “anything goes”».

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
30 Ιανουαρίου 2008

ΠΕΡΙ ΟΡΙΣΜΩΝ.
ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΤ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ
ΣΤΟΝ Ν. ΠΟΛΙΤΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑ

Ο ορισμός του αντικειμένου συνιστά πρωταρχική και θεμελιώδη πράξη κάθε επιστημονικού εγχειρήματος. Η ίδια η συγκρότηση ενός επιστημονικού κλάδου προϋποθέτει τον ορισμό του γνωστικού του αντικειμένου. Ο τρόπος μάλιστα με τον οποίο ορίζεται το αντικείμενο γίνεται συνήθως καθοριστικός παράγοντας για τη μετέπειτα πορεία ενός επιστημονικού κλάδου. Ο τρόπος αυτός δεν πρέπει να αποδίδεται μόνο στις δυνατότητες και τις προθέσεις κάποιων επιστημόνων αλλά κυρίως στις επιστημολογικές προϋποθέσεις που προσδιορίζονται από το ιστορικό πλαίσιο παραγωγής των ιδεών. Κάθε επιστημονικό υπόδειγμα είναι ιστορικά προσδιορισμένο, γι' αυτό και είναι αναπόφευκτο να ξεπεραστεί, όταν οι ιστορικές συνθήκες το επιβάλλουν. Η υπέρβαση, ωστόσο, των υποδειγμάτων του παρελθόντος δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να οδηγεί στην απαξίωσή τους.

Ο ορισμός ενός αντικειμένου μελέτης, κάθε ορισμός, δεν πρέπει να παρουσιάζεται σαν δόγμα, σαν ένα οριστικό δηλα-

δή σχήμα και σύστημα σκέψης που δεν επιδέχεται αμφισβήτηση, σαν ένα κλειστό κύκλωμα αντικειμενικών δεδομένων, αλλά ως ένα ανοιχτό πεδίο που παρέχει τη δυνατότητα συνεχών αναθεωρήσεων στο διηνεκές. Είναι, άλλωστε, σήμερα γενικά παραδεκτό ότι το αντικείμενο δεν υπάρχει κάπου έξω από εμάς, από την κοινότητα των επιστημόνων και την κοινωνία των ανθρώπων, και εμείς απλώς καλούμαστε να το ανακαλύψουμε, αλλά ότι διαμορφώνεται από εμάς με βάση τα εκάστοτε επιστημολογικά ζητούμενα, που απορρέουν από τις ίδιες τις ιστορικές συνθήκες κάθε εποχής, και με βάση την οπτική που κάθε φορά υιοθετούμε στις σχετικές αναζητήσεις μας. Κάθε ορισμός αποτελεί έτσι κι αλλιώς αναπόσπαστο τμήμα ενός ευρύτερου επιστημονικού υποδείγματος, που, όπως μας δίδαξε ο Κuhn, δεν είναι παρά ένα σύστημα σκέψης με εσωτερική συνοχή και ολοκληρωμένη λειτουργία, ιστορικά προσδιορισμένο και που, συνεπώς, μπορεί να ξεπεραστεί όταν οι ιστορικές συνθήκες υπαγορεύσουν κάτι τέτοιο.¹

Οι ορισμοί πρέπει απλώς να ορίζουν συμβατικά και όχι να περιορίζουν το αντικείμενο και τη δυνατότητα στοχασμού και αναστοχασμού επ' αυτού. Οι ορισμοί, φέροντας τις ρωγμές που θα δώσουν τη δυνατότητα αναθεώρησής τους στο μέλλον, θα πρέπει να συνιστούν ανοιχτά συστήματα προώθησης προβληματισμών και «τόπους» ανάδυσης νέων ερωτημάτων μέσα από απαντήσεις που δεν είναι ποτέ οριστικές.

Και δυο λόγια για τη σχέση δασκάλων και μαθητών, προηγούμενων και επόμενων εκπροσώπων μιας επιστήμης. Ο σεβασμός του μαθητή προς το δάσκαλο δεν μπορεί και δεν

---

1. Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago UP, 1962.

πρέπει να εκφράζεται με άκριτη και παθητική αποδοχή των διδαχών του δεύτερου από τον πρώτο. Αντίθετα, πράξη σεβασμού συνιστά ο κριτικός στοχασμός και η δημιουργική αντιμετώπιση μέσω ενός διαρκούς και ανοιχτού διαλόγου με το έργο του δασκάλου. Διαφορετικά και η επιστήμη και οι εκπρόσωποί της είναι καταδικασμένοι στη στασιμότητα.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε, με μια διάθεση σχολιασμού υπό το φως των σύγχρονων θεωρητικών εξελίξεων, στην κριτική θεώρηση του κλασικού ορισμού της λαογραφίας, όπως τον διατύπωσε ο Νικόλαος Πολίτης στο καταστατικό άρθρο του με τίτλο «Λαογραφία» στο ομότιτλο περιοδικό, με την έκδοση του οποίου το 1909 καθιερώνεται ουσιαστικά η λαογραφία ως επιστήμη στην Ελλάδα, από τον Στ. Κυριακίδη. Παραθέτουμε πρώτα τον ορισμό: «Η λαογραφία εξετάζει τας κατά παράδοσιν διά λόγων, πράξεων ή ενεργειών εκδηλώσεις του ψυχικού και κοινωνικού βίου του λαού· τας εκδηλώσεις δηλαδή εκείνας, των η πρώτη αρχή είναι άγνωστος, μη προελθούσα εκ της επιδράσεως υπερόχου τινός ανδρός, αίτινες κατ' ακολουθίαν δεν οφείλονται εις την ανατροφήν και την μόρφωσιν, και εκείνας, αίτινες είναι συνέχεια ή διαδοχή προηγηθείσης κοινωνικής καταστάσεως ή είναι μεταβολή ή παραφθορά άλογος ελλόγων εκδηλώσεων του βίου εν τω παρελθόντι. Συνεξετάζει δ' αναγκαίως και τας μη εκπορευομένας μεν άμέσως εκ της παραδόσεως εκδηλώσεις του βίου, αλλ' αφομοιούμενας ή συναπτομένας στενώς προς τα κατά παράδοσιν».²

Θα εξετάσουμε ένα συγκεκριμένο δημοσίευμα, το δεύτερο μέρος της «Εισαγωγής» στο βιβλίο του Στ. Κυριακίδη *Ελληνι-*

---

2. Βλ. Ν. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία*, 1, 1909, σελ. 3-18, σελ. 7.

κή λαογραφία με τίτλο «Έννοια και ορισμός της λαογραφίας». Μιλάμε για τη δεύτερη έκδοση (1965) του συγκεκριμένου βιβλίου, που εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1922. Και οι δύο εκδόσεις έγιναν από το Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών και μάλιστα στον πρόλογο της δεύτερης ο Κυριακίδης αναφέρει ότι έγινε κατόπιν υποδείξεως του τότε διευθυντή του Λαογραφικού Αρχείου Γεώργιου Σπυριδάκη, για να συμπληρώσει: «Ίδία πλήρη ανασύνταξιν και συμπλήρωσιν απήτει η εισαγωγή ένεκα των από του 1920 και εφεξής γενομένων εν Γερμανία κυρίως συζητήσεων περί του υποκειμένου και των σκοπών της λαογραφίας, περί των οποίων ήτο απαραίτητον να γίνη λόγος, διότι εξ αυτών κινδυνεύει η λαογραφία να αλλάξει καθ' ολοκληρίαν θέμα και σκοπόν» (σελ. 3). Να σημειώσουμε επίσης ότι σημεία αυτής της κριτικής παρουσίασε ο Κυριακίδης και σε μια διάλεξή του το 1953 στα Τρίκαλα, η οποία δημοσιεύτηκε στη συνέχεια στον μικρό τόμο με τίτλο *Τρεις διαλέξεις* (Μακεδονική Λαϊκή Βιβλιοθήκη, 13, Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1953).

Ο Κυριακίδης, λοιπόν, παραθέτοντας αυτούσιο τον ορισμό του Πολίτη, ξεκινά με την παρατήρηση ότι «ο ορισμός ούτος είναι συγκεκριοτημένος μετά πολλής προσοχής και περισκέψεως, αλλ' έχει και μερικάς ατελείας» (σελ. 16), και εντοπίζει εφτά σημεία, τα οποία κατά την άποψή του χρήζουν κριτικής αναθεώρησης.

Το πρώτο σημείο αφορά την αποσιώπηση του υλικού βίου, ενώ στη θεματολογία, όπως την ορίζει στη συνέχεια, περιλαμβάνει στοιχεία όπως η κατοικία, η ένδυση, η τροφή κ.λπ., που ανήκουν στον υλικό βίο, τα οποία εντάσσει στις «κατά παράδοσιν πράξεις και ενέργειες», μαζί με στοιχεία όπως η

κοινωνική οργάνωση, τα έθιμα, η λατρεία κ.λπ. Παρατηρώντας κατ' αρχάς και κατ' αρχήν ότι δεν συνιστά και μεγάλο πρόβλημα η ένταξη του υλικού βίου στον κοινωνικό, αν θέλαμε να αναζητήσουμε τα βαθύτερα αίτια της δυσκολίας που υπήρχε σχετικά με την αυτονόμηση του υλικού βίου –κάτι που θα μπορούσε να θέσει και ζητήματα σχέσεων μεταξύ των διαφόρων επιπέδων και συνεπώς ζητήματα καθορισμών–, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι το πνεύμα της εποχής υπαγόρευε περισσότερο ιδεαλιστικές οπτικές και οι συγκεκριμένες επιδράσεις του ρομαντισμού οδηγούσαν στον τονισμό του πνευματικού, του «πνεύματος» και της «ψυχής» του λαού περισσότερο παρά των υλικών προϋποθέσεων του βίου του, όπως θα λέγαμε σήμερα. Αυτό νομίζω ότι μπορούμε να το υποθέσουμε, ανεξάρτητα από το εάν θέλουμε να εντάξουμε τον Πολίτη στη συγκεκριμένη παράδοση. Επίσης, το εθνικό διακύβευμα της εποχής υπαγόρευε κι αυτό με τη σειρά του τη μετατόπιση της έμφασης από το πανανθρώπινο στο εθνικό και από το ιστορικό στο υπερβατικό, καθώς οι διανοούμενοι αισθάνονταν έντονα την εθνική τους αποστολή και στρατεύονταν στην εθνική υπόθεση. Σημειώνουμε ότι το να συνιστά αυτό αντικείμενο μομφής σήμερα είναι τουλάχιστον ανιστορικό. Άλλωστε ο εθνικισμός κατά τον 19ο αιώνα δεν είναι καθόλου αντιδραστική ιδεολογία, το αντίθετο. Σχετικά δε με το αν είναι πρόβλημα ή όχι η ένταξη του υλικού στο κοινωνικό, θέλω να θυμίσω τον πολύ εποικοδομητικό διάλογο που έχει γίνει στο χώρο της κοινωνικής ανθρωπολογίας γύρω από τις «ενσωματωμένες» και «μη ενσωματωμένες» οικονομίες.³

---

3. Βλ. Β. Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές, Οδυσσέας*, Αθήνα, 1991 (κεφάλαιο «Σχέσεις παραγωγής»).

Για τις μη καπιταλιστικές, προ-μοντέρνες θα λέγαμε σήμερα, ή «παραδοσιακές» κοινωνίες, είναι πια γενικά αποδεκτό ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για αυτονόμηση του οικονομικού, ούτε για καθοριστικό ρόλο της οικονομίας, η οποία, άλλωστε, είναι ενσωματωμένη σε άλλες μορφές κοινωνικής οργάνωσης, όπως π.χ. η συγγένεια. Αυτό είναι μια πολύ μεγάλη συζήτηση, στην οποία δεν μπορούμε να υπεισέλθουμε. Απλώς τη θυμίζουμε, για να δείξουμε πως ο προβληματισμός γύρω από τη σχέση του υλικού με το κοινωνικό μπορεί να είναι πολύ γόνιμος, αν δεν τίθεται με όρους δόγματος αλλά αφήνει περιθώρια για μια σε βάθος δομική ανίχνευση της σχέσης. Νομίζουμε δηλαδή ότι, ανεξάρτητα από το αν αυτονομείται ως αντικείμενο μελέτης ο υλικός βίος από τον κοινωνικό, αυτό που είναι καθοριστικό είναι ο τρόπος με τον οποίο ανιχνεύεται η σχέση ανάμεσα στα δύο, πέρα από τις αρχικές συμβάσεις με τις οποίες ξεκινά κανείς το συγκεκριμένο εγχείρημα. Πάντως, σήμερα όλοι μας έχουμε δεχτεί έναν κατ' αρχήν διαχωρισμό και μάλιστα συνήθως προτάσσουμε τον υλικό βίο, χωρίς αυτό να σημαίνει αναγκαστικά ότι προσδιορίζουμε ιεραρχίες ως προς το ποιο επίπεδο είναι κυρίαρχο ή καθοριστικό. Έτσι κι αλλιώς οι ταξινομήσεις δεν είναι παρά εργαλεία δουλειάς και, από την άλλη πλευρά, τελικό ζητούμενο είναι μια ολική σύλληψη του αντικειμένου, ενώ η σχέση των μερών –όπως κι αν ορίζονται αυτά– με το όλον παραμένει ανοιχτό πεδίο προβληματισμού.

Το δεύτερο σημείο της κριτικής του Κυριακίδη αφορά τον όρο «ψυχικός βίος». Θεωρεί ότι ο όρος αυτός είναι πολύ ευρύς και ότι επιπλέον ενέχει τον κίνδυνο να μετατραπεί η λαογραφία σε ένα είδος ψυχολογίας, κάτι που έγινε ήδη κατά την άποψή του στη Γερμανία. Κι εδώ, αυτό που μπορεί να παρατηρήσει κανείς είναι ότι ο ψυχικός βίος παραπέμπει στο ενδιαφέρον της

εποχής για την ψυχική ιδιοσυστασία των λαών και τη συγκρότηση της γνωστής χαρακτηρολογίας που σημάδεψε τις λαογραφικές αναζητήσεις του 19ου και όχι μόνο αιώνα. Η μετατόπιση από το ψυχικό στο πνευματικό βοηθά πράγματι στον απεγκλωβισμό των λαογραφικών προσεγγίσεων από τον σχετικό ψυχολογισμό και τις υπερβατικές αντιλήψεις περί της «ψυχής του λαού». Ωστόσο, εξαρτάται από το πώς ορίζει κανείς την πνευματική ζωή το κατά πόσο τελικά οι αναζητήσεις μπορούν να μπουν σε μια ιστορική τροχιά, η οποία θα συνδέσει αυτό που αποκαλούμε «πνευματικό βίο», πέρα από τα γνωστά του προϊόντα (λαϊκή τέχνη, προφορική λογοτεχνία κ.λπ.), και με τις συλλογικές νοοτροπίες στην ιστορική τους προοπτική.

Μια παρόμοια ένσταση προβάλλει ο Κυριακίδης και για τον όρο «κοινωνικός βίος», που κατά την άποψή του συνετέλεσε στο να ταυτιστεί από μερικούς η λαογραφία με την κοινωνιολογία. Αυτό είναι το τρίτο σημείο που δεν αναπτύσσει διόλου ο Κυριακίδης, γι' αυτό και ως κριτική παραμένει εντελώς μετέωρη. Δεν προτείνει φυσικά έναν εναλλακτικό όρο και γι' αυτό είναι δύσκολο κανείς να πει περισσότερα πράγματα, εκτός από τη διαπίστωση ότι πήρε πολλά χρόνια από τότε που ο Πολίτης προσπάθησε να ορίσει το αντικείμενο της λαογραφίας μέχρι να μπορέσει η επιστήμη αυτή να απαρνηθεί το φιλολογικό παρελθόν της και να αποκτήσει κοινωνικό και ιστορικό προσανατολισμό. Μετά από όλα αυτά, η ένσταση του Κυριακίδη παραμένει μετέωρη, ενώ αντίθετα ο όρος του Πολίτη μάλλον δικαιώνεται. Άλλωστε, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, και ο ίδιος ο Κυριακίδης διατηρεί τον όρο «κοινωνικός βίος» στον δικό του ορισμό, όπως επίσης ορίζει ως ένα από τα τρία πεδία του λαϊκού πολιτισμού τις «κοινωνικές εκδηλώσεις», μαζί με τις «φυσικές» και τις «πνευματικές».

Το τέταρτο σημείο αφορά την έμφαση που δίνει ο Πολίτης στο «κατά παράδοσιν», ακολουθώντας τη θεωρία των επιβιώσεων του Tylor. Αυτό μπορεί να οδηγήσει στο σφαλερό συμπέρασμα, λέει ο Κυριακίδης, ότι ο σημερινός λαός έπαυσε να δημιουργεί ή δεν είναι σε θέση πλέον να δημιουργεί. Κατά τον Κυριακίδη επίσης, ο Πολίτης προσπάθησε να διορθώσει το άτοπο αυτής της θέσης, προσθέτοντας ότι «η λαογραφία συνεξετάζει αναγκαίως και τας μη εκπορευομένας μεν εκ της παραδόσεως εκδηλώσεις του βίου, αλλ' αφομοιούμενας ή συναπτομένας στενώς προς τα κατά παράδοσιν». Ωστόσο, πάλι κατά τον Κυριακίδη, η προσθήκη αυτή δεν ήταν αρκετή να άρει πλήρως το άτοπο. Το σχόλιο που μπορούμε να κάνουμε σ' αυτό το σημείο είναι ότι ο Πολίτης πράγματι, επηρεασμένος από τις κρατούσες απόψεις της εποχής στο χώρο της εθνολογίας, τονίζει ιδιαίτερα τη διάσταση της επιβίωσης και της συνέχειας – άλλωστε κάτι τέτοιο επιβάλλουν και τα εθνικά ζητούμενα. Αυτό όμως δεν σημαίνει καθόλου ότι στο ίδιο το έργο του διαφαίνεται με κάποιον τρόπο η άποψη ότι ο λαός της εποχής του ήταν απλώς παθητικός φορέας των επιβιώσεων του παρελθόντος και δεν δημιουργούσε στηριζόμενος σε ό,τι κληρονόμησε. Το αντίθετο· η έννοια της δυναμικής των παραδόσεων, αν και λανθάνουσα, υπάρχει στο έργο του Πολίτη, όπως υπάρχει και η διάσταση της σύγχρονης λαϊκής δημιουργίας. Το κείμενό του, παραδείγματος χάρη, για τους γνωστούς ποιητές δημοτικών τραγουδιών αποτελεί σημαντικό «μανιφέστο» για τη σύγχρονη λαϊκή συλλογική δημιουργία, όπου μάλιστα ο λαός παύει να είναι μια μεταφυσική οντότητα αλλά παρουσιάζεται ως συγκεκριμένη συλλογική οντότητα που δημιουργεί με συγκεκριμένους όρους τον πολιτισμό της: «Εκ των προτέρων δ' όμως δυνά-

μεθα να κηρύξωμεν ως δόγμα ανεπίδεκτον αμφισβητήσεως, ότι ο λαός, ως λαός, ως σύνολον, είναι ανίκανος να συνθέσει ποίημα [...] Πώς δε γεννώνται τα δημοτικά άσματα; Εις των πολλών, έχων το χάρισμα της στιχουργικής δεξιότητος και το μουσικόν αίσθημα ανεπτυγμένον, υπείκων εις εσωτερικήν ώθησιν, εν στιγμή εξάρσεως, συνθέτει το άσμα ταυτοχρόνως εξευρίσκων τον ρυθμόν και το μέλος ή προσαρμόζων εις γνωστά. Το άσμα τούτο ευκόλως παραλαμβάνει άλλος της αυτής μορφώσεως και επαναλαμβάνει, όταν διατελεί εις παρομοίαν ψυχικήν διάθεσιν, διότι διαβλέπει εν αυτώ αποτύπωσιν των σκέψεων και των συναισθημάτων του επιφέρων ενίοτε εις αυτό ασημάντους μεταβολάς, διά να αποκαταστήσει πληρεστέραν την συμφωνίαν αυτού προς τα ίδια συναισθήματα. Ούτω δ' από στόματος εις στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινόν κτήμα· [...] Ο δ' επαναλαμβάνων το άσμα ιδιοποιούμενος αυτό, κυρίως ειπείν, δεν σφετερίζεται ξένον πλούτον, αλλά μάλλον κάμνει χρήσιν κοινού κτήματος. Διότι ο ποιητής και τα συστατικά του άσματος και τους τρόπους της εξωτερικής διαπλάσεως αυτών παραλαμβάνει εκ του εθνικού ταμείου των παραστάσεων, των γνώσεων, των εμπειριών και συναρμολογών σποράδην κεχυμένα υλικά, αφομοιών και αναχωνεύων αυτά, δημιουργεί προσθέτων ασήμαντά τινα μόρια εις τον εθνικόν θησαυρόν των παραδεδομένων, όταν κατά το μέτρον της δυνάμεώς του διασκευάζη ή μεταπλάσσει τα ειλημμένα ή και πλουτίζη αυτά. Μεταβολάς επιφέρουν, ως είπομεν, και οι επαναλαμβάνοντες το άσμα, μέχρις ότου λάβη τούτο την τελειωτικήν διάπλασιν αυτού...».⁴

4. Ν. Πολίτης, «Γνωστοί ποιηταί δημοτικών ασμάτων», *Λαογραφικά σύμμεικτα*, τ. Α', Αθήνα, 1920, σελ. 211-36, σελ. 214-5.

Το πέμπτο σημείο θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι προέκταση του τέταρτου, καθώς αναφέρεται στη δύναμη της συνήθειας ως αιτιολογίας για τη γέννηση της παράδοσης και στην έννοια των «εγκαταλειμμάτων» του παρελθόντος, τα οποία παρομοιάζονται με παλαιοντολογικά κογχύλια, προσκολλημένα στα βράχια από προηγούμενες γεωλογικές περιόδους. «Δεν υπάρχει *επιβίωσις* παλαιοτέρων στοιχείων εις τα νεώτερα στάδια του πολιτισμού, όπως εδίδαξεν ο Tylor, αλλά *συμβίωσις* παλαιοτέρων και νεωτέρων, τα λεγόμενα *επιβιώματα* ορθότερον δύνανται να ονομασθώσιν *συμβιώματα*», καταλήγει ο Κυριακίδης (σελ. 18).

Είναι αλήθεια ότι στη θεωρητική σκέψη του Πολίτη δεσπάζει η έννοια των επιβιώσεων, η οποία εντάσσεται και στη θεωρία της εθνικής συνέχειας. Ωστόσο, στις μελέτες του η παρουσία του παρελθόντος στο παρόν εμφανίζεται πιο σύνθετη, αφού τον απασχολεί ο τρόπος με τον οποίο τα νεότερα στοιχεία αφομοιώνονται από τα παραδεδομένα, γεγονός που έχει εν σπέρματι και τη δυναμική της παράδοσης. Οι επιταγές της εποχής, πάντως, είναι αλήθεια ότι υπαγορεύουν την έμφαση μάλλον στην ενιαία συνέχεια και την ακινησία της παράδοσης παρά στις τομές και την κίνηση.

Η έμφαση στο «άγνωστον της αρχής» των λαογραφικών εκδηλώσεων, και ιδίως το ότι δεν προέρχονται «εξ επιδράσεως υπερόχου τινός ανδρός», αποτελεί το αντικείμενο του έκτου σημείου της κριτικής του Κυριακίδη, με αφορμή το οποίο αναφέρεται και στη γνωστή θεωρία περί «καταπτεπτικότητατων» και «αναβεβηκότητων» στοιχείων. Έχουμε την αίσθηση ότι η κριτική σ' αυτό το σημείο είναι άστοχη και θα μπορούσαμε πάλι να επικαλεστούμε το άρθρο του Πολίτη για τους γνωστούς ποιητές δημοτικών τραγουδιών σαν μια πολύ

καλή απάντηση. Ο Πολίτης πολύ σωστά τονίζει τη συλλογικότητα στη λαϊκή δημιουργία, χωρίς να εννοεί ότι οι άνθρωποι δημιουργούν όλοι μαζί και ταυτοχρόνως. Η έννοια του άγνωστου δημιουργού παραπέμπει στη διαδικασία της συλλογικής επεξεργασίας στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων μιας κοινότητας και δεν υπονοεί σε καμιά περίπτωση αυτό που αργότερα επικράτησε να αποκαλείται «ανώνυμη δημιουργία». Αυτή τη διεργασία, άλλωστε, υιοθετεί και ο ίδιος ο Κυριακίδης, προσδιορίζοντας τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του λαϊκού πολιτισμού, όταν μιλάει για το «ομαδικόν», που παραπέμπει στην αριστοτελική έννοια του «δημοτικού».

Το τελευταίο σημείο αναφέρεται στο γεγονός ότι ο ορισμός του Πολίτη είναι διεξοδικός, ενώ αρετή του ορισμού είναι η συντομία. Καταλήγοντας ο Κυριακίδης προτείνει πράγματι έναν πολύ σύντομο ορισμό, που θα μπορούσαμε να πούμε ότι μέχρι και σήμερα, αν ήθελε κανείς να ορίσει το αντικείμενο της λαογραφίας εν συντομία, παραμένει ορθός: «Λαογραφία είναι η επιστήμη του λαϊκού πολιτισμού». Βεβαίως πρέπει κανείς στη συνέχεια να ορίσει την έννοια του πολιτισμού έχοντας ορίσει προηγουμένως και την έννοια του λαϊκού. Όλα αυτά έχουν απασχολήσει τους λαογράφους που πήραν τη σκυτάλη από τους πρωτοπόρους, και συνεχίζουν να απασχολούν και τους νεότερους, καθώς οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί και οι πολιτισμικές αλλαγές γενικότερα θέτουν διαρκώς νέα θεωρητικά και μεθοδολογικά ερωτήματα.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΘΕΩΡΙΑΣ. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ. Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Μπορούμε να ξεκινήσουμε την «επίσκεψη» στο χώρο της θεωρίας επιλέγοντας το επιστημονικό υπόδειγμα της λαογραφίας που κυριάρχησε μέχρι τη δεκαετία του '60, με την επισήμανση ότι έκλεισε τον κύκλο του με την υποχώρηση των ιστορικών αναγκαιοτήτων που το γέννησαν.⁵ Με βάση το συγκεκριμένο λοιπόν υπόδειγμα μπορούμε να παρατηρήσουμε τα παρακάτω, χρησιμοποιώντας ιστορικό ενεστώτα:

Η λαογραφία παρουσιάζεται ως *εθνική* επιστήμη με την έννοια ότι τόσο το αντικείμενό της όσο και το πλαίσió της είναι ένα έθνος με τη σύγχρονη σημασία του όρου (nation). Θα μπορούσε μάλιστα να υποστηρίξει κανείς ότι είναι τέτοια και ως προς τον προσανατολισμό της, αφού στο επιστημονικό υπόδειγμα που εξετάζουμε η στοχοθεσία της συνιστά άμεσα ή έμμεσα μια στράτευση στην υπόθεση του έθνους. Αυτό το

---

5. Βλ. π.χ. Μ.Γ. Μερακλής, «Θέσεις για τη λαογραφία», *Διαβάζω*, 245, 1990, σελ. 16-22.

εθνοκεντρικό παρελθόν δυσκολεύει και την αναπροσαρμογή των προσανατολισμών της σε περισσότερο κοινωνικούς και ιστορικούς ορίζοντες.

Οι λαογραφικές μελέτες αφορούν την *εθνική κλίμακα*. Το τοπικό ή περιφερειακό στοιχείο χρησιμοποιείται για μια αναγωγή στην εθνική διάσταση, με στόχο την τεκμηρίωση της ενότητας σε εθνική κλίμακα. Αυτό συνεπάγεται την κυριαρχία μακρο-ερευνών με μια οιονεί συγκριτική μέθοδο που τη χαρακτηρίζει η επιλεκτικότητα. Οι λεγόμενες «μικροσκοπικές» έρευνες, οι έρευνες δηλαδή που θα μελετούσαν τη μικρή κλίμακα σε βάθος, απουσιάζουν.

Η λαογραφία κινείται σε *δια-κοινοτικό επίπεδο* ως αποτέλεσμα του εθνικού της προσανατολισμού· δεν την ενδιαφέρει και τόσο η μικρή κοινότητα αυτή καθαυτή ως αντικείμενο μελέτης, αλλά στοιχεία από τον πολιτισμό της, τα οποία με μια λημματογραφική μέθοδο χρησιμοποιούνται για ευρύτερες γεωγραφικές και ιστορικές αναγωγές και συγκρίσεις.

Τη λαογραφία ενδιαφέρει κυρίως η *διαχρονία*. Γεγονός που προφανώς συνδέεται με τη θεωρία και την ιδέα της συνέχειας του έθνους που κυριάρχησε στους προσανατολισμούς της, καθώς στρατεύτηκε στον αγώνα της «εθνικής αποκατάστασης και ολοκλήρωσης». Η διαχρονικότητα των λαογραφικών προσεγγίσεων εντάσσεται στη γενικότερη θεωρία του εξελικτισμού, που δέσποζε και στο χώρο της Ευρώπης μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα και χαρακτηρίζεται από τη γραμμική αντίληψη του ιστορικού χρόνου, που, συνυφασμένη με ζητούμενα των ιδεών και της πραγματικότητας της εποχής, τείνει να αποκτά μια υπερβατική διάσταση, καταλήγοντας έτσι στον ιστορικισμό ή κατ' άλλους στην ψευδο-ιστορικότητα.

Η έμφαση των λαογραφικών μελετών εντοπίζεται στην ταυτότητα που συντίθεται από ένα σύνολο ομοιοτήτων στο χώρο και το χρόνο. Πρόκειται για την εθνική ταυτότητα που ισοδυναμεί με τη συνέχεια στο χρόνο και την ενότητα στο χώρο. Αυτό που ενδιαφέρει είναι «ταυτόν» και όχι «το έτερον», το «ενοποϊόν» και όχι το «διαφοροποϊόν».⁶

Η λαογραφία δίνει έμφαση στον μνημειακό χαρακτήρα των αντικειμένων μελέτης. Την ενδιαφέρει η επιβίωση στοιχείων και χαρακτηριστικών του παρελθόντος στο παρόν, το οποίο παρόν αποκτά μια αξία κατ' αντανάκλαση. Αξίζει δηλαδή να μελετηθεί στο βαθμό που διατηρεί στοιχεία του παρελθόντος.

Ως εκ τούτου, η λαογραφία παρουσιάζει έναν περισσότερο αρχαιολογικό και αποσπασματικό χαρακτήρα με μεθόδους συλλεκτικές, ταξινομικές και περιγραφικές.

Στη λαογραφία κυριαρχούν ως αντικείμενα τα στοιχεία αυτού που συνήθως ονομάζεται πολιτισμικό εποικοδόμημα και δη τα μνημεία του λόγου, κάτι που οφείλεται στις φιλολογικές της καταβολές.

Ως προς τη μεθοδολογία, στη λαογραφία υπάρχει και παίζει καθοριστικό ρόλο μια υπόθεση εργασίας, που είναι η ίδια η συνέχεια του έθνους. Έτσι ο λαογράφος, εάν μπορεί να έχει τα στοιχεία που χρειάζεται για να συγκρίνει το παρόν με το παρελθόν, έστω και με έμμεσους τρόπους, δεν θεωρεί τη συστηματική και σε βάθος έρευνα πεδίου εντελώς επιβεβλημένη.

Παρά τη λημματογραφική και σωρευτική πολλές φορές

---

6. Βλ. Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον, Αθήνα, 1987, σελ. 21-39.

συμπεριφορά των λαογράφων, η λαογραφία χαρακτηρίστηκε και από ποιοτικές προσεγγίσεις, οι οποίες ανέδειξαν και την ποιητικότητα των λαογραφικών φαινομένων.

Στη λαογραφία παρατηρείται μια επίφαση ιστορικότητας με την έννοια ότι οι μελετητές επικαλούνται την ιστορία στο πλαίσιο των διαχρονικών προσεγγίσεων, αλλά αυτή η ιστορία έχει μια μάλλον υπερβατική διάσταση, αφού αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι η ένταξη των φαινομένων σε τόπο και χρόνο αλλά η χρήση τους για την απόδειξη μιας γραμμικής και μονοδιάστατης πορείας από ένα απώτατο παρελθόν στο παρόν χωρίς διακοπές, ρήξεις και αντιφάσεις.

Στη λαογραφία, παρά την κίνηση ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, οι μελέτες είναι στην ουσία στατικές, αφού επικεντρώνονται στις επιβιώσεις και εν γένει στη σταθερότητα και τη συνέχεια και όχι στην αλλαγή και τις αντιθέσεις.

Στη λαογραφία η σύγκριση παρουσιάζει επιλεκτικό χαρακτήρα προσανατολισμένη πάντα στην απόδειξη της ομοιότητας· μπορεί δηλαδή να μιλήσει κανείς για μεροληπτική σύγκριση ή για επίφαση συγκριτικής μεθόδου.

Η λαογραφία στην Ελλάδα της μεταπολεμικής περιόδου βρέθηκε, ωστόσο, μπροστά σε πρωτόγνωρες «ανατροπές», που εκφράστηκαν κάτω από την ομπρέλα της οικονομικής ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού, διαδικασιών καταφανώς επιβεβλημένων απέξω. Είναι γνωστά τα προγράμματα ανάπτυξης (σχέδιο Marshall κ.λπ.), τα οποία θέτουν την ελληνική κοινωνία σε μια νέα τροχιά με συνέπειες τεράστιες, τόσο στο πεδίο των οικονομικών δομών και των κοινωνικών σχέσεων, όσο και στο επίπεδο της πολιτισμικής έκφρασης. Το αποτέλεσμα γενικά ήταν ένας γοργός μετασχηματισμός της κοινωνίας, που οδήγησε σύντομα σε μια ριζική αλλαγή του σκηνι-

κού που είχαν μπροστά τους οι λαογράφοι. Οι σημαντικότερες διαστάσεις αυτής της αλλαγής είναι: α) η συρρίκνωση του αγροτικού κόσμου αλλά και μια προϊούσα αποσύνθεσή του, β) μια τάση ομογενοποίησης σε εθνικό επίπεδο, όπου το τοπικό υποτάσσεται στο εθνικό και το αγροτικό στο αστικό, και γ) η έντονη αστικοποίηση (νόθα σ' έναν μεγάλο βαθμό)⁷ που μεταφράζεται σε μια διττή κίνηση: ανθρώπων από την ύπαιθρο προς το αστικό κέντρο και πολιτισμικών προτύπων από το αστικό κέντρο προς την ύπαιθρο.

Όλα αυτά σε συνδυασμό με τις επιρροές νέων επιστημών (κοινωνική ανθρωπολογία, κοινωνιολογία) και ιδεολογικών ρευμάτων (μαρξισμός) οδηγούν την ελληνική λαογραφία σε: α) στροφή προς τις κοινωνικές διαστάσεις των φαινομένων (μετατόπιση από το εθνικό στο κοινωνικό πεδίο), β) έναν συγχρονικό προσανατολισμό (και εγκατάλειψη του δόγματος της συνέχειας) και γ) έντονο ενδιαφέρον για την κοινωνική αλλαγή και τη μετάβαση. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι οι νέες θεωρητικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις και βεβαίως η διεύρυνση του αντικειμένου ως προς τον αστικό ή αστικοποιούμενο χώρο.

Από την άλλη πλευρά, η «επιστροφή» των κοινωνικών ανθρωπολόγων στη γηραιά ήπειρο και ιδιαίτερα στην περιφέρειά της, όπου οι πληθυσμοί δεν είχαν ακόμα απομακρυνθεί και τόσο πολύ από το «πρωτογονικό» τους στάδιο, προανέκρουσε τη συνάντησή τους με τη λαογραφία. Όσον αφορά την Ελλάδα, από το 1950 και ύστερα, παρατηρείται μια αυξανόμενη προσέλκυση ανθρωπολόγων, οι οποίοι διεξάγουν

---

7. Βλ. Β. Φίλιας, *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Η νόθα αστικοποίηση*, Σύγχρονα Κείμενα, Αθήνα, 1974.